

УДК 371.134+6(07)

Станіслав Ткачук

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

В статті розкриваються функції вчителя в процесі навчання та виховання учнів з урахуванням специфіки їх індивідуального та вікового розвитку, які сприяють формуванню особистості школяра, його цивільної позиції, наукової, екологічної й економічної грамотності, творчості, професійному самовизначенню. Аналізуються психолого-педагогічні аспекти підготовки сучасного вчителя технологічної освіти та визначаються завдання, що ставляться сучасними загальноосвітніми закладами до нього.

Ключові слова: вчитель, учні, навчально-виховний процес, технологічна освіта, психолого-педагогічна підготовка.

Широка демократизація суспільних процесів, соціально-економічний розвиток України докорінно змінила ціннісні критеріальні підходи до системи національної освіти. В умовах розбудови сучасної освіти особливого значення набуває проблема формування професіоналізму особистості та діяльності майбутнього педагога. Цей процес відбувається під впливом ряду об'єктивних (якість одержаного виховання, самовиховання і освіти на всьому педагогічному маршруті з дитинства у професію, соціально – економічні умови життя й діяльності, стан психолого – педагогічної науки) і суб'єктивних чинників (талант і здібності студента, його спрямованість, відповідальність, компетентність, майстерність чи умілість при розв'язанні психолого-педагогічних задач). Закон України «Про освіту», цільова комплексна програма «Вчитель» та ін. поставили перед вищими педагогічними закладами освіти серйозні вимоги щодо професійної підготовки сучасного вчителя [5]. У зв'язку з цим змінюються і функції вчителя, викладача всіх рівнів освіти. Їхня діяльність орієнтується на створення умов для саморозвитку суб'єктів учіння, формування і розвитку потреб та здібностей суб'єкта навчального процесу. Це вимагає від педагога найвищого рівня кваліфікації, і не лише зі своєї спеціальності, але й з огляду найвищого рівня розвитку його педагогічної майстерності.

Як зазначається в державній програмі «Вчитель» – освіта є головною у сфері духовного і культурного розвитку нашої держави. Ключова роль у вихованні дітей належить вчителю. Саме через його діяльність реалізується політика держави, яка спрямована на зміцнення культурного, духовного та інтелектуального потенціалу нації, збереження і

примноження культурної спадщини[5].

Саме вчитель здійснює навчання й виховання учнів з урахуванням специфіки їх індивідуального та вікового розвитку, сприяє розвитку особистості школяра, його цивільної позиції, наукової, екологічної й економічної грамотності, творчості, професійному самовизначенню. Спрямовує своїх вихованців на шлях реалізації їхньої особистості в суспільстві, можливо й не на даний момент, а в дорослому житті. Систематично здійснює зв'язок з батьками (або особами що їх замінюють).

На вчителя покладене велике завдання допомагати учням у не офіційних відносинах. Він повинен бути їхнім взірцем, ідеалом, замінити батьків коли учні знаходяться в школі. Тому до вчителя розробляються і висуваються певні вимоги: психологічні, педагогічні та спеціальні. Щоб ці вимоги були дотримані майбутньому вчителеві потрібно прямувати до певного ідеалу педагогічної майстерності, зіп'являючи з ним якості своєї особистості та здійснювати постійний розвиток. Тому і є важливим у науковій психології та педагогії вивчення, розкриття, дослідження психологічних вимог особистості майбутнього вчителя, зокрема і до вчителя технологічної освіти. Адже результати таких досліджень породжують своєрідний орієнтир для розвитку особистості майбутнього вчителя.

Відомо, що психологія – одна з наук, яка вагомо впливає на формування особистості, характеру, розвиток творчих здібностей людини, професійного мислення, мотиваційно-споживацької сфери, пізнавальної діяльності та ін. А тому знати структуру, закономірності формування і розвитку особистості, вікові та індивідуальні психологічні особливості означає мати величезні можливості для наукового обґрунтування організації навчально-виховного процесу, активно впливати та контролювати психічний розвиток людини. А це ті якості, які особливо необхідні майбутнім вчителям, бо саме ці знання та уміння застосовувати їх на практиці визначають, у першу чергу, рівень професіоналізму спеціаліста.

Хоча за останні роки інтерес до психологічних знань значно зріс, все ж таки вони ще не стали тим дійовим компонентом життєдіяльності майбутніх спеціалістів, який би активізував студентів на глибоке оволодіння ними.

Дослідження проблеми формування у майбутніх вчителів психологічної готовності до педагогічної діяльності яскраво відображено у наукових пошуках А. Г. Ахтарієвої, М. Д. Белей, Л. О. Гапоненко, Л. В. Долинської, А. В. Зосімовського, Т. В. Іванової, Я. Л. Коломенського, Л. В. Кондрашової, Г. С. Костюка, В. А. Крутецького, М. В. Левченко, А. Ф. Ліненко, С. Д. Максименка, Д. Ф. Ніколенка, Л. Э. Орбан, О. І. Пенькової, М. В. Савчина, Н. В. Чепелевої та ін.

Як показують дослідження різних вітчизняних і зарубіжних вчених,

значний відсоток студентів вищих навчальних закладів не вважають психологію необхідною дисципліною для професійного становлення вчителя в порівнянні з спеціальними предметами. Вона часто здається їм дуже складною наукою, а тому студенти не завжди повністю використовують свої можливості для того, щоб подолати труднощі та оволодіти психологічними знаннями. Особлива проблема – вміння застосовувати одержані теоретичні знання на практиці.

Дискусії про те, яким повинен бути вчитель, виникають у педагогічних колективах дуже часто. І це закономірно. Адже вчитель – головна фігура в навчально-виховному процесі. Він повинен дати знання, від нього залежить спрямованість виховання учнів. Ще зі студентських часів учитель має пам'ятати слова російського педагога К. Д. Ушинського про те, що у вихованні все повинне ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості.

Відповідаючи сучасним запитам у сфері освіти, майбутні спеціалісти мають удосконалюватись та зростати в особистісному та професійному планах. Адже професіоналізм учителя є інтегральною характеристикою його індивідуальних, особистісних і суб'єктивно-діяльних якостей, це цілісне утворення, яке дає можливість на максимальному рівні успішно вирішувати завдання, які є типовими для професії педагога.

Ефективність навчально-виховного процесу великою мірою залежить від рівня психологічної культури сучасного вчителя, яка займає чільне місце в структурі його професійної діяльності. Формування особистісно-професійних якостей майбутнього педагога має базуватись на знаннях суті психічних процесів вихованця. С. Л. Рубінштейн писав, що вивчати дітей, виховуючи і навчаючи їх, і поряд з тим, виховувати і навчати, вивчаючи їх, – ось єдиний шлях повноцінної педагогічної праці і найбільш плідний шлях пізнання психології дітей. Маючи в якості мети своєї діяльності становлення і перетворення особистості, педагог покликаний керувати процесом інтелектуального, емоційного і фізичного розвитку та формування духовного світу дитини.

Сьогодення висуває особливі вимоги до рівня теоретико-практичної психологічної підготовки майбутніх учителів. Студенти повинні не лише засвоїти загальні закономірності розвитку і прояву психічної діяльності людини і умови формування її особистості на різних вікових етапах розвитку, але й навчитись розуміти її внутрішній світ і правильно прогнозувати її дії як суб'єкта пізнання, спілкування і праці. Особливо високими є вимоги до психологічної культури першого вчителя.

Із приходом до школи у дитини відбувається суттєва психологічна перебудова. Початок шкільного життя є початком особливої учбової діяльності, яка вимагає від дитини і значного розумового напруження, і великої фізичної витривалості. Як будь-який перехідний період, молодший

шкільний вік багатий прихованими можливостями розвитку, які вчитель початкових класів має вміти вчасно підмітити, вловити і підтримати. Тому важливе завдання курсів загальної, вікової і педагогічної психології – навчити цьому сьогоднішніх студентів.

Психологічно грамотний майбутній вчитель має бути готовим при розробці моделі педагогічного процесу прогнозувати, для дітей з якими індивідуальними особливостями ця модель буде сприятливою, а які діти в силу своєї індивідуальності у цій дидактичній моделі будуть страждати. Помилково припускати, що єдина модель буде ефективною і сприятливою для будь-якої дитини з нормальним психічним розвитком. Це помилкове уявлення, оскільки є різні типи сприймання сенсорного і вербального матеріалу, різні типи засвоєння, різні типи орієнтувально-дослідницької діяльності. Психологічні знання мають допомогти вчителю правильно вивчати властивості нервової системи дітей, виявляти ті типологічні комплекси, які визначають успішність учбової діяльності і забезпечують максимальний ефект педагогічних впливів.

Особистість учителя має відігравати вирішальну роль у навчанні: тільки особистість, людина високих духовних якостей, може ефективно впливати на учнів.

Національна школа має забезпечити розвиток дитини, як особистості та як вищої цінності сучасного суспільства. Виявити її таланти, розумові, фізичні та творчі здібності, виховати громадянина здатного до свідомого суспільного вибору. Розв'язання цих завдань певною мірою залежить від вчителя. Це стимулює педагога до оволодіння новими педагогічними підходами до навчання та виховання. Не слід забувати і про такі якості особистості вчителя як високий професіоналізм, ерудованість та суто людські риси – любов до дітей, до своєї справи, доброта, чесність, щирість, відвертість т.д. В. Сухомлинський писав: «Я твердо переконаний, що є такі якості душі, без яких вчитель не зможе стати справжнім вихователем і серед них на першому місці стоїть уміння проникати у духовний світ дитини. Біда багатьох вчителів в тому, що вони забувають: учень, це насамперед жива людина, яка вступає у світ пізнання, творчості людських відносин». У цьому контексті школа висуває перед вчителем ряд вимог, яких він повинен дотримуватись у своїй діяльності. Він повинен бути прикладом моральної чистоти, мати сильну волю й твердий характер, бути наполегливим у доведенні до кінця початої справи. У той же час вчитель повинен мати витримку й терпіння, бути людяним [7].

Важливим аспектом підготовки спеціалістів у освітній галузі «Технологія» є чітке окреслення моральних та професійних обов'язків вчителя. Національна школа має визначити завдання сучасного вчителя:

- Завданням сучасного вчителя є виховувати в учнів впевненість, що вони є людьми, які хочуть знати і можуть навчатись успішно.
- Сучасний вчитель повинен ініціювати учнів до творчості та

відкриття, що буде сприяти бажанню навчатись та працювати.

- Сучасний вчитель повинен не просто передати знання, а показати, як ці знання можуть допомогти у вирішенні соціальних та професійних проблем.

- Вчитель повинен сприяти розвитку в учнів тих навичок, які є необхідними для сталого і безперервного навчання та майбутньої трудової діяльності.

- Сучасний вчитель повинен довести своїм учням, що те, чого він навчає, не тільки є вартим вивчення, але і допоможе їм стати кращими й успішними людьми.

- Правилком сучасного вчителя є навчати того і так, що і як є цікаво для нього і викликає у нього бажання та ентузіазм навчати, тоді це бажання трансформується на учнів.

- Моральний авторитет вчителя будується на його професійних навичках і на бажанні навчати і робити учнів кращими людьми.

- Сучасний вчитель не повинен боятись визнати свою помилку. Тоді його учні не будуть боятись визнавати свої помилки також.

- Сучасний вчитель повинен вміти правильно окреслити і поставити учням завдання, яке ініціює дослідництво і творчість, оскільки саме вони є головними пріоритетами у сучасній освіті.

Отже, особистість педагога – важливий чинник формування особистості школяра. У своїй діяльності вчитель наочно демонструє засвоєні ним моделі поведінки, соціальних норм і цінностей. Його індивідуально-психологічні якості зумовлюють ціннісно-змістові уявлення вихованця.

У своїй роботі вчитель має використовувати різні види діяльності, при чому головне його завдання – створення умов для творчого розвитку особистості учня. У зв'язку з цим основними видами навчання є пошукова робота, робота з додатковою літературою, розв'язання проблемних ситуацій. Ці методи навчання активізують розумову діяльність учнів, формують вміння аналізувати, порівнювати, будувати гіпотези, бачити суть проблеми т.д. Однак лише той вчитель досягає цієї мети, який постійно працює над своєю культурою, засвоює різні наукові знання, орієнтується на безперервне вдосконалення своєї педагогічної майстерності. Усвідомлює необхідність чітко уявляти структуру навчальної діяльності та своїх дій на кожному етапі : від виникнення задуму до його реалізації. Тому виділяють основні завдання сучасного вчителя технологічної освіти:

- залучення учнів до самостійної пізнавальної діяльності;
- емоційна підтримка дітей; створення для кожного учня ситуації успіху на основі застосування індивідуального підходу;
- проведення експертизи отриманих результатів як вчителем так і

учнями [4].

Виконання цих завдань забезпечує ефективне навчання і розвиток особистості як учня та і вдосконалення особистості педагога.

Особистість сучасного вчителя виявляється через його спрямованість на педагогічну діяльність. Успіх педагогічної діяльності перебуває в складному співвідношенні з характером, здібностями і темпераментом викладача. Наприклад, такі риси його характеру як педагогічний такт, вимогливість, справедливість, чуйність, є найважливішими умовами його гуманістичної педагогічної діяльності.

Велике значення мають такі риси характеру, як самостійність, організованість, чесність, працьовитість, спостережливість, уважність, спритність, витримка. Успіх у педагогічній діяльності неможливий без здібностей дидактично опрацьовувати навчальний матеріал, вносити в навчальну роботу щось незвичайне, нове, цікаве, доступно і виразно пояснювати і викладати навчальний матеріал, адекватно до педагогічної діяльності використовувати експресію, правильно сприймати й оцінювати поведінку учнів, уміти переконувати, перепереконувати, вселяти надію і вимагати.

Темперамент викладача впливає на способи і стиль його діяльності, але це не перешкода для досягнення майстерності, тобто викладачі з різними темпераментами можуть домагатися високих результатів у своїй праці. Звичайно, у педагогічній сфері успішно трудяться і сангвініки, і флегматики, і холерики. Меланхолічний темперамент оцінюють як більш можливий, але на думку психологів, не завжди бажаний [9]. Кожному викладачеві школи необхідні психологічні і педагогічні знання, уміння вивчати й використовувати педагогічний досвід інших викладачів [11].

В системі професійної підготовки сучасного вчителя технологічної освіти великого значення набуває її психолого-педагогічний компонент. Це пояснюється ускладненням змісту педагогічної праці випускників факультетів, що безпосередньо їх готують, необхідністю їх мобільної готовності до проведення занять з багатьох нових учбових дисциплін техніко-економічного характеру, що вводяться в шкільний компонент навчального плану. В таких умовах особливо стабільною і універсальною повинна бути психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя освітньої галузі «Технологія» [6].

Що ж розуміють під словом «підготовка»? Під цим словом розуміють розвиток у особистості майбутнього вчителя трудового навчання таких якостей та набуття ним здібностей, які б максимально відповідали сучасним вимогам до вчителів, та здійснювали як найкращий ефект при подальшій педагогічній діяльності. Також при підготовці повинна закладатись здатність до самовдосконалення.

Ш. О. Амонашвілі зазначав, що кожна людина – це неповторна індивідуальність, і тому вона характеризується своїм унікальним набором

(особистісних) якостей, який і буде визначати рівень її творчих досягнень і можливостей [1]. Тому в процесі формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості найбільшу увагу необхідно приділяти яскравим і значущим якостям та індивідуальним особливостям, які мають першочергове значення для розвитку творчої особистості майбутнього вчителя та актуалізації і прояву його потенційних можливостей у навчально-виховному процесі.

Розглянемо структуру особистісних якостей, яку побудував відомий психолог В. В. Рибалка [8]. На мою думку саме ця структура найбільш повно відповідає особистості вчителя трудового навчання. Отже, у вчителя повинні бути присутні такі якості: професійна спрямованість його особистості, комунікативні здібності у сфері спілкування, риси характеру творчої особистості, самосвідомість, великий творчий досвід, творчі розумові здібності та гармонійно поєднані з усім цим особливості вищої нервової діяльності (темпераменту).

Спрямованість це напрям діяльності особистості, в якій вона задовольняючи свої потреби розвивається і самовдосконалюється [10]. Спрямованість поділяється на такі структурні компоненти.

Педагогічна спрямованість: вчитель повинен постійно перебувати в пошуку шляхів вдосконалення своєї педагогічної майстерності, мати спрямованість на поглиблення своїх знань і вдосконалення вмінь та навичок [11].

Гуманістична спрямованість особистості вчителя направлена на бажання приносити добро, користь дітям і колегам своєю працею, на інтерес до духовних цінностей, до моральних засад життя дітей. На прагнення досягати нових результатів у наукових знаннях педагогічної діяльності. Гуманістична спрямованість виховує почуття гуманізму, доброти та любов на сам перед до дітей [8].

Наступний компонент особистісних якостей вчителя це комунікативні здібності у сфері спілкування.

Здатність до творчого наукового діалогу з учнями з урахуванням їх вікових особливостей дає змогу вчителю об'єктивно, різнобічно сприймати особистість учня без недооцінки або переоцінки його якостей.

Потреба у спілкуванні присутня у кожній людини. А у вчителя повинна бути не потреба, а зобов'язаність до спілкуванні з творчо мислячими людьми, вченими, з іншими вчителями в умовах дискусії, семінару, конференції. Це потрібно для отримання нової наукової та технічної інформації при колективному обговоренні наукових проблем, для виступу з науковим повідомленням, доповіддю, лекцією перед колегами. Спілкування розширює кругозір і це створює умови для розуміння нових, нестандартних думок, наукових поглядів співрозмовників, ідей, що висунуті співрозмовниками в ході дискусії, дебатів тощо [8].

Характер – індивідуальна сукупність стійких психологічних особливостей особистості, які обумовлюють типові для людини способи поведінки в певних життєвих ситуаціях [10]. Характер особистості вчителя повинен мати такі риси: порядність, інтелігентність, довірливість, відвертість у стосунках з колегами, учнями та їх батьками; професійна та людська чесність; стиль невимушеності, внутрішня свобода; сміливість розуму і духу, готовність до ризику в ім'я досягнення високих результатів у педагогічній майстерності; почуття відповідальності перед батьками дітей та власною совістю; цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, зацікавленість у творчій справі; упертість, безмежне терпіння при обмірковуванні будь-яких питань, дослідженні складних проблем при навчанні; почуття толерантності, терпимість; творчість оригінальність, ініціативність в процесі пошуку і визначення перспективного напрямку пізнавальної діяльності вихованців; оригінальність, неповторність, здатність до уникнення шаблону; планомірність, методичність у творчій навчальній діяльності; спритність, винахідливість; дотепність, почуття гумору, здатність сприймати смішне; старанність ділової людини, вимогливість до себе; вибагливість, здатність не задовольнятися наближеними відомостями, а уточнювати, діставатися суті з першоджерел, враховувати думку фахівців; критичність розуму при оцінці перспектив дослідження; дисциплінованість, організованість, акуратність при виконанні різноманітних вправ при проведенні уроків; почуття здорового глузду.

Таким чином, сучасна школа має забезпечити розвиток дитини, як особистості та як вищої цінності сучасного суспільства. Виявити її таланти, розумові, фізичні та творчі здібності, виховати громадянина здатного до свідомого суспільного вибору. Розв'язання цих завдань певною мірою залежить від учителя. Саме вчитель має здійснювати навчання та виховання учнів з урахуванням специфіки їх індивідуального та вікового розвитку, сприяти розвитку особистості школяра, його соціальної позиції, наукової, екологічної й економічної грамотності, професійному самовизначенню та творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш. А. Амонашвили. – Мн. : Университетское, 1990. – 360 с.
2. Добровольська Л. П. Сучасні підходи та технології професійного відбору майбутніх учителів / Л. П. Добровольська // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Випуск 6. – 2000.
3. Воронов В. В. Технология воспитания и личность учителя / В. В. Воронов // Школа и производство. – 2003. – № 7. – С. 6–9.
4. Гнатюк О. Особистість сучасного педагога / О. Гнатюк // Початкова освіта. – 2002. – № 3. – С. 3–5.

5. Державна програма «Вчитель» // Освіта України. – 2002. – 2 квітня. – С. 2–6.
6. Завацький С. В. Психолого-педагогічна підготовка студентів індустріально-педагогічного факультету до професійної діяльності вчителя трудового навчання / С. В. Завацький, В. П. Сиченков // Вісник ЧДПУ і м. Т. Г. Шевченка. Випуск 2. Серія: психологічні науки : збірник наукових праць. – Чернігів : ЧДПУ, 1999. – С. 7–9.
7. Лында А. С. Требования к учителю трудового обучения / А. С. Лында // Школа и производство. – 1964. – № 1. – С. 66–69.
8. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології : навч.-метод. посібник / В. В. Рибалка. – К., 2003. – 204 с.
9. Трофімов Ю. Л. Інженерна психологія : підручник / Ю. Л. Трофімов. – К. : Либідь, 2002. – 264 с.
10. Шанар В. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Шанар. – Х., 2005. – 640 с.
11. Яворська Г. Х. Особистість педагога та її роль у навчально-виховному процесі / Г. Х. Яворська // Педагогіка для правників. – К., 2004. – С. 179–186.